

THƯ VIỆN KHTH TPHCM – BƯỚC ĐẦU XÂY DỰNG CSDL TOÀN VĂN CÁC TÀI LIỆU ĐỊA PHƯƠNG PHỤC VỤ CÔNG CHÚNG VÀ CÁC NHÀ NGHIÊN CỨU

Bùi Xuân Đức – GD Thư viện KHTH TPHCM
Trần Thị Hoàn Anh – Trưởng phòng Thông tin Tư liệu

Mặc dù với vị trí hiện tại Thư viện KHTH TPHCM là một thư viện của tỉnh thành phố nằm trong hệ thống thư viện công cộng và hoạt động dưới sự chỉ đạo nghiệp vụ của thư viện Quốc gia Việt Nam, tuy nhiên nó lại có bề dày lịch sử hình thành và hoạt động khá đặc biệt khi tiền thân thư viện là Thư viện Quốc gia của miền Nam Việt Nam. Chính vì mang chức năng và nhiệm vụ của một thư viện tầm quốc gia nên trong quá khứ, thư viện lưu giữ một số lượng tài liệu rất có giá trị. Thư viện đã nhận thức được vai trò, chức năng và nhiệm vụ của mình trong bối cảnh tài liệu điện tử phát triển trong khi khả năng bảo quản, duy trì và gìn giữ số tài liệu giấy quý hiếm này cũng giới hạn. Chúng ta không thể nào gìn giữ số tài liệu giấy này mãi mãi, và liệu chúng ta có thể phục vụ được nhiều độc giả cùng một lúc ở nhiều nơi khác nhau không? Vì thế, thư viện Khoa học Tổng hợp TPHCM cũng đã bắt đầu thực hiện việc số hóa các tài liệu không chỉ để giữ gìn, bảo quản vốn tài liệu quý hiếm này mà còn có thể chia sẻ được ra cộng đồng những bộ sưu tập tài liệu số.

Bài phát biểu sẽ trình bày với hội nghị những hoạt động của thư viện với vai trò là trung tâm bảo quản khu vực, đã thực hiện việc xây dựng và phân phối nguồn lực thông tin địa phương như thế nào phục vụ việc bảo tồn di sản và phát triển kinh tế xã hội. Thông qua việc giới thiệu với hội nghị vốn tài liệu quý hiếm của thư viện và những hoạt động bước đầu thực hiện các dự án số hóa tài liệu cũng như các kết quả đã đạt được, chúng tôi sẽ có những đề xuất, giải pháp và kế hoạch để tiếp tục thực hiện việc kết nối và chia sẻ nguồn tài liệu quý giá này cũng như một số nguồn tài liệu điện tử mới đến với cộng đồng.

GIỚI THIỆU VỀ VỐN TÀI LIỆU QUÝ HIẾM CỦA THƯ VIỆN

- KHO TÀI LIỆU QUÝ HIẾM: *Gồm các tài liệu quý hiếm được xuất bản từ thế kỷ 16, 17, 18, 19, 20*

- Sách: 1.381 cuốn.

- Bản đồ: 56 cuốn + 589 tờ.

- Tạp chí: 168 nhan đề/ 8.553 số / 11.041 bản.

- Báo: 03 nhan đề / 398 bản.

- KHO ĐÔNG DƯƠNG: *Bao gồm những tài liệu về 3 nước: Việt Nam, Lào, Campuchia được xuất bản từ thế kỷ 19, 20.*

SÁCH: 4.158 cuốn.

TẠP CHÍ: 108 nhan đề / 18.920 bản.

-CÁC KHO KHÁC:

Các tạp chí Ngoại văn, và một số sách ngoại văn, sách Việt xuất bản trước năm 1975

*** TẠP CHÍ NGOẠI VĂN:** 2840 nhan đề/ 141.170 bản.

*** SÁCH:** 9.941 cuốn

Công báo Pháp, Công báo Việt Nam Cộng hoà, nhạc xuất bản trước năm 1975. Một số tạp chí Việt xuất bản trước năm 1975. Một số tạp chí Việt xuất bản tại hải ngoại.

Công báo Việt Nam Cộng Hòa: 14 nhan đề/ 6.520 bản

Công báo Pháp: 57 nhan đề/ 68.835 bản

Tạp chí Việt: 472 nhan đề/ 35.607 bản.

Tạp chí Việt hải ngoại: 29 nhan đề/ 433 bản.

Nhạc: 5.080 tờ + 5 cuốn.

Báo Việt, Ngoại văn(Anh, Pháp, ngôn ngữ khác) xuất bản trước năm 1975, một số báo ngoại văn xuất bản sau năm 1975 và một số các luận văn Quốc gia hành chính.

BÁO VIỆT VÀ NGOẠI VĂN XUẤT BẢN TRƯỚC NĂM 1975:

Báo Việt: 258 nhan đề/ 157.440 bản

Báo ngoại văn: 149 nhan đề/ 174.518 bản

BÁO NGOẠI VĂN XUẤT BẢN SAU NĂM 1975:

Báo ngoại văn: 17 nhan đề / 3.758 bản.

LUẬN VĂN QUỐC GIA HÀNH CHÍNH: đây là các luận văn được viết trước năm 1975

Tổng cộng: 3.808 cuốn

Tiếng Việt: 2.608 cuốn

Tiếng Anh: 04 cuốn

Tiếng Pháp: 1.196 cuốn

Đó là những quyền tự điển Việt Bồ La khởi đầu cho việc sử dụng chữ quốc ngữ, Đại Nam Quốc Âm tự vị, quyền từ điển Việt đầu tiên do người Việt đầu tiên biên soạn, những sách báo tiếng Pháp từ thế kỷ 15-16 về Việt Nam và 3 nước Đông Dương. Nguồn tài liệu công báo bao gồm các sắc lệnh, nghị định, quy định của chính phủ Pháp và Việt Nam cộng hòa ban hành, hướng dẫn tất cả các vấn đề và hoạt động ở từng địa phương của cả 3 miền Bắc Trung Nam. Từ nguồn tài liệu này, chúng ta có thể tìm hiểu và nghiên cứu về các vấn đề quản lý, điều hành luật pháp cũng như việc quản lý hành chính trong từng lĩnh vực của đời sống xã hội lúc bấy giờ. Bên cạnh đó, nguồn tài liệu chữ Hán Nôm cũng được xem là rất quý được lưu giữ trong thư viện.

Các nguồn tài liệu nêu trên mặc dù được bảo quản cẩn thận trong các kho với những chế độ đặc biệt về nhiệt độ và độ ẩm. Tuy nhiên, do tuổi thọ các tài liệu quá cao, qua thời gian và những tác động của thời tiết, số tài liệu này có nguy cơ hư hỏng và bị phá hủy rất nặng. Trong khi đó, người đọc vẫn có nhu cầu nghiên cứu tìm hiểu lại những vấn đề của lịch sử, và, các đối tượng này hàng ngày phải tiếp xúc với những tài liệu này trong tình trạng tài liệu đã quá dòn nát. Trung bình mỗi tháng thư viện phục vụ khoảng 6,400 lượt tài liệu hạn chế. Ắt hẳn vậy, nếu tăng số vòng quay tài liệu, có nghĩa là nếu một tài liệu phục vụ cho rất nhiều lượt bạn đọc, số tài liệu này còn có nguy cơ hư hỏng càng cao.

BƯỚC ĐẦU XÂY DỰNG CSDL TOÀN VĂN

Sự cần thiết phải tổ chức xây dựng các CSDL toàn văn

Trong bối cảnh chung của môi trường xung quanh, Internet phát triển và Web 2.0 xuất hiện mang đến những tiện ích cho các thư viện và cơ quan thông tin, cho phép các cơ quan có thể chia sẻ thông tin tài liệu với nhau. Vậy thì chúng ta chia sẻ những gì với nhau ngoài những tập tin đính kèm trên email, trên hệ thống mục lục tra cứu chỉ có nhan đề của tài liệu? Độc giả lúc này có những yêu cầu cao hơn, ngoài việc cung cấp những biểu ghi thư mục thể hiện thông tin vật lý như nguồn tài liệu có ở đâu, bao nhiêu trang, nội dung tóm tắt của tài liệu... họ cần đọc chính văn của tài liệu.

Bên cạnh đó, nguồn tài liệu quý hiếm của thư viện đa phần là những tài liệu có tuổi thọ rất cao, được xuất bản từ hàng chục, hàng trăm năm trước. Số tài liệu này nếu đem ra phục vụ rộng rãi cho nhiều lượt đối tượng, người sử dụng thì khả năng hư hao tài liệu sẽ rất nhanh và hiệu quả không cao. Chúng ta chỉ có thể phục vụ một người cho một tài liệu ngay cùng một thời điểm. Tuy nhiên, mặc dù chúng ta vẫn rất quan tâm đến việc bảo quản vốn tài liệu này, nhưng để tài liệu được lưu giữ lâu hơn nữa, được chia sẻ đến nhiều người hơn nữa thì cần phải số hóa. Số hóa để không chỉ một người ở tại thư viện, tại thành phố Hồ Chí Minh, trên lãnh thổ Việt ắ am mà các địa phương khác, thư viện khác hay độc giả ở một quốc gia nào đó trên thế giới vẫn có thể truy cập và sử dụng được. Hiệu quả của việc số hóa tài liệu, rõ ràng là rất lớn so với việc phục vụ những tài liệu in ấn truyền thống.

Số tài liệu cổ có giá trị văn hóa như các câu đối, thần tích, sắc phong, chiếu chỉ, những tài liệu bằng chữ ắ om có giá trị như là di sản của dân tộc hiện còn lưu giữ trong nhân dân, nằm rải rác ở các gia đình, dòng họ hiện đang có nguy cơ hư hỏng và mất mát cao. Ắt hẳn nguyên nhân chủ yếu là do người dân thiếu kiến thức và điều kiện cơ bản để bảo quản nguồn tài liệu này và cũng có thể là do yếu tố thời gian, thời tiết và thiên tai. Tài liệu được bảo quản trong các tủ sách gia đình không thể đủ điều kiện về nhiệt độ, độ ẩm và cũng không thể nào có điều kiện để phổ biến rộng rãi đến mọi người. Số hóa để bảo tồn và phổ biến đến với cộng đồng là điều cần thiết.

Hơn nữa, nhu cầu chia sẻ thông tin giữa các thư viện đang là vấn đề cấp thiết, đặc biệt là nhu cầu sử dụng thông tin dạng toàn văn trong các giới nghiên cứu. Tuy nhiên hầu hết các thư viện đều giữ riêng vốn tài liệu/bộ sưu tập mình đang có hoặc chỉ quan tâm

đến những hoạt động bên trong của cá nhân trong khi khả năng số hóa để tổ chức CSDL toàn văn thì giới hạn. ả nhiệm vụ chung của các thư viện, điều cần thiết lúc này là phải tăng cường chung tay chia sẻ tài nguyên mà mỗi thành viên thư viện có được nhằm phát huy tối đa hiệu quả sử dụng tài liệu, thỏa mãn nhu cầu tài liệu cho bạn đọc.

Trước thực tế nhu cầu và vai trò trách nhiệm của một thư viện thành phố, chính xác là từ năm 1998 thư viện KHTH đã có chương trình số hóa đầu tiên với các sản phẩm đầu tiên là số hóa khoảng 10 nhan đề sách kho Đông Dương, chương trình nhân kỷ niệm 300 năm Sài Gòn – TP. Hồ Chí Minh. Đến năm 2003, thư viện KHTH TPHCM thật sự bắt đầu bắt tay vào việc lập kế hoạch số hóa tài liệu, xây dựng một số CSDL toàn văn để phục vụ độc giả thành phố và có khả năng chia sẻ với các cơ quan thông tin thư viện khác.

Từ năm 2007 đến nay, ngoài công tác số hóa tài liệu theo kế hoạch năm, thư viện KHTH đã phối hợp với thư viện Thừa Thiên Huế tập trung thực hiện dự án sưu tầm, số hóa các tài liệu Hán ả ôm của các dòng họ tại các Tỉnh Bắc miền trung đặc biệt là Huế.

Những tài liệu ưu tiên

- Xây dựng CSDL địa chí của Thư viện KHTH; luận án có tại TV
- Xây dựng CSDL sách Đông Dương - Dự án Valease của Tổng Lãnh sự quán Pháp
- Xây dựng CSDL tuồng cổ Hán ả ôm
- Xây dựng CSDL Hán ả ôm tài liệu các dòng họ tại Huế và các Tỉnh Bắc Miền Trung
- Xây dựng các Bộ sưu tập của các nhà nghiên cứu: Vương Hồng Sển, Trần Văn Khê, ..

Bắt đầu bằng việc xây dựng cơ sở dữ liệu tài liệu địa chí TPHCM phục vụ trong rãi trong nhân dân và những ai quan tâm đến thành phố, những bài báo, những chương, phần viết về lịch sử hình thành và quá trình phát triển của thành phố được sưu tầm, số hóa và đưa vào cơ sở dữ liệu. ả người dùng có thể tra cứu toàn văn theo từ khóa, chủ đề, nhan đề hay tên tác giả của tài liệu. Bên cạnh đó, nguồn luận văn luận án trước 1975 được lưu giữ trong thư viện với nhiều đề tài và chủ đề đa dạng cũng đang được xem xét tiến hành số hóa.

Song song đó, một dự án phối hợp với Tổng lãnh sự quán Pháp số hóa số tài liệu gồm sách báo, tranh ảnh, bản đồ, tạp chí, công báo... quý hiếm bằng tiếng Pháp và cả tiếng Việt nói về 3 nước Đông Dương được tiến hành. Số tài liệu này, nếu không được quan tâm bảo quản và số hóa kịp thời, nguy cơ mất mát, hư hỏng và không được phục vụ người dùng sẽ rất cao. Trong số những tài liệu này cũng có thể xem xét để được in lại mới.

Kể đến là xem xét những tài liệu cổ, quý hiếm và có giá trị văn hóa tiến hành số hóa để bảo tồn, lưu giữ và chia sẻ. Thư viện đã thống kê nguồn tài liệu chữ Hán ả ôm và tìm kiếm nguồn tài trợ để thực hiện. Một số tiêu dự án dịch thuật và số hóa, tổ chức tra cứu số tài liệu Hán ả ôm về tuồng cổ có trong thư viện do thư viện Vương quốc Anh tặng

được thực hiện từ nguồn tài trợ của Liên hiệp các hội khoa học kỹ thuật TPHCM. Tiếp theo sau đó là việc số hóa số tài liệu Hán ả ôm còn lại trong thư viện, tổ chức thu thập các nguồn tư liệu ở thư viện Thừa Thiên Huế và các tài liệu hiện còn lưu giữ trong các gia đình, dòng họ chủ yếu ở các tỉnh miền Trung. Đó là các câu đối, tác phẩm văn học, sách ngự y, sắc phong, chiếu chỉ... nằm rải rác trong các tủ sách gia đình.

Cùng với việc thực hiện các dự án số hóa tài liệu cổ và quý hiếm, các thư mục, CSDL toàn văn các chủ đề lịch sử văn hóa và các vấn đề thời sự cũng được chú ý bổ sung và xây dựng để phục vụ việc tra cứu của độc giả thư viện và một số cơ quan thông tin thư viện có nhu cầu.

Các kết quả đạt được

CSDL toàn văn địa chí SG-TPHCM bắt đầu thực hiện từ năm 2003, hiện đang phục vụ bạn đọc rộng rãi thông qua cổng thông tin của TV www.gslhcm.org.vn với khoảng 18,000 bài toàn văn bao gồm các bài báo, hình ảnh và những chương phần trong sách được số hóa và tổ chức ở dạng thư mục. Thư mục này hiện tại vẫn được cập nhật và bổ sung hàng năm với các chủ đề kinh tế, chính trị, văn hóa, xã hội, lịch sử, các nhân vật điển hình của SG trong lịch sử với hy vọng cung cấp một nguồn thông tin đáng kể và hữu ích cho những ai quan tâm nghiên cứu đến lịch sử hình thành và phát triển của vùng đất một thời được mệnh danh là Hòn ả góc Viễn Đông cũng như một Thành phố Hồ Chí Minh năng động, sáng tạo và luôn đi đầu trong các hoạt động của đất nước. CSDL này cho phép tất cả mọi người có thể truy cập thông tin từ xa và miễn phí thông qua trang web thư viện. Thư viện cũng đang tiến hành lập kế hoạch tổ chức số hóa kho luận văn luận án trước 1975 trong năm sau.

Dự án VALEASE do thư viện phối hợp với Tổng lãnh sự quán Pháp số hóa các tài liệu bằng tiếng Pháp và tiếng Việt nói về 3 nước Đông Dương được tiến hành theo nhiều bước. Đây là dự án được triển khai theo hình thức outsourcing (thuê ngoài). Số lượng tài liệu là sách Đông Dương khoảng 540.000 trang sách, báo tạp chí và công báo. Trong số đó, quyển sách Technique du Peuple Annamite được in lại và dịch sang 4 ngôn ngữ ả ôm - Việt - Anh - Pháp cho tiện việc giới thiệu với độc giả Việt và cả thế giới về nền văn hóa Việt, những phong tục tập quán và cách thức sinh hoạt, các kỹ thuật của người An ả am. Bạn đọc có nhu cầu đọc có thể đến thư viện và tra cứu CSDL Bibliotheca Vietnamica do công ty Dirox thực hiện.

Kết quả thực hiện xây dựng bộ sưu tập toàn văn về 26 tuồng cổ Hán ả ôm được tổ chức CSDL đã được dịch thuật, nhằm phục vụ cho các nhà nghiên cứu trong và ngoài nước. Tiếp nối với thành công của các tiểu dự án, mặc dù chưa được sự hỗ trợ nhiều từ phía đơn vị chủ quản cấp trên là Sở Văn hóa Thể thao & Du lịch, nhưng đã thay đổi được cách nhìn cũng như sự đồng thuận ủng hộ của Sở, thư viện tiếp tục thực hiện dự án số hóa những tài liệu Hán ả ôm còn lại trong kho, đồng thời thu thập các nguồn khác. Kết hợp với Thư viện tỉnh Thừa Thiên Huế cùng với việc sưu tập những tài liệu đặc biệt như các văn bản, sắc phong, chiếu chỉ... còn lưu giữ trong nhân dân, các nhà thờ dòng họ ở các tỉnh miền Trung là sự chọn lựa tiếp theo của thư viện. Sau 3 năm

thực hiện, đến nay, thư viện đã xây dựng được CSDL gồm 50,000 trang tài liệu Hán ả om tại thư viện, 45,000 trang tài liệu của 31 dòng họ, gồm các sách cổ, văn bản hành chính, hương ước, sắc phong, chiếu chỉ... của triều đình từ thời phong kiến. Tài liệu sẽ được tra cứu trên các DVD tại thư viện và chuyển giao lại cho các gia đình một bản để lưu giữ. Dự án sẽ được tiếp tục thực hiện với mong muốn bảo tồn và duy trì một loại chữ viết cổ, các văn bản cổ, qua đó có thể hiểu được hoạt động, đời sống văn hóa của dân tộc trong một khoảng thời gian của lịch sử.

Bộ sưu tập tài liệu về cổ học giả Vương Hồng Sển với hơn 100.000 trang tài liệu, bộ sưu tập về GS TS âm nhạc Trần Văn Khê với hơn 5.000 trang tài liệu.

Các CSDL thư mục toàn văn với nhiều chủ đề, về các nhân vật nổi tiếng như Hồ Chí Minh, Sơn ả am, Trần Văn Khê, các thư mục nhân vật lịch sử Sài Gòn, thư mục kỷ niệm 40 năm cuộc tổng tiến công và nổi dậy xuân Mậu Thân và chiến thắng 30-4-1975, các chủ đề Quyền trẻ em, Phụ nữ và vấn đề bình đẳng giới, Âm thực Hà ả ội, TPHCM – 35 năm xây dựng và phát triển, môi trường và chất thải công nghiệp... là những sản phẩm thông tin phục vụ kịp thời và hữu ích đến bạn đọc.

KẾ HOẠCH – ĐỀ XUẤT

Kết nối các trung tâm, tìm kiếm và huy động nguồn lực thông tin

Thư viện rất mong muốn nhận được sự quan tâm chia sẻ và đồng hành từ các đơn vị bạn, các thư viện và trung tâm thông tin. Các thư viện có thể phát hiện, trao đổi vốn tài liệu điện tử của mình với thư viện KHTH hoặc phối hợp với thư viện KHTH bằng nhiều hình thức nhằm sử dụng hiệu quả kinh phí đầu tư. Mục đích cuối cùng giới thiệu nguồn tài liệu này đến với độc giả của các thư viện ở các tỉnh hay các thư viện trường đại học, cơ quan thông tin không phân biệt giới hạn về địa lý.

Huy động nguồn tài trợ và đầu tư

Thư viện cũng đang tìm kiếm và vận động sự hỗ trợ từ cơ quan chủ quản, các Tổng lãnh sự, các đơn vị, nhà tài trợ, các tổ chức phi chính phủ trong và ngoài nước. ả goài nỗ lực của thư viện trong việc kết hợp, đề xuất xin kinh phí từ các tổ chức khác, hiện thư viện đã xây dựng đề án cho bước đầu xây dựng thư viện số, với kế hoạch từ đây đến 2015 thư viện cố gắng số hóa và tổ chức CSDL cho 100% vốn tài liệu quý hiếm của thư viện. Được sự phê duyệt của Ủy ban nhân dân TP, thư viện đang tiến hành làm thủ tục nhập 9 máy scan chất lượng cao (2 máy scan khổ A0 chụp bản đồ, 2 máy scan khổ A1 chụp báo khổ lớn và 5 máy scan A2 chụp các tài liệu khác) trị giá 17 tỷ đồng phục vụ cho việc số hóa các tài liệu tại chỗ và các cơ quan đơn vị nếu có yêu cầu.

Tập huấn và chia sẻ kinh nghiệm

Bằng việc tổ chức các lớp tập huấn chia sẻ kinh nghiệm về số hóa và xây dựng CSDL cho các thư viện và cơ quan khác, thư viện mong muốn không chỉ đơn thân thực hiện các hoạt động riêng lẻ mà cộng đồng các thư viện và cơ quan thông tin có

thể sát cánh cùng nhau xây dựng và chia sẻ nguồn thông tin của từng đơn vị, nâng cao hiệu quả tài liệu.

Bên cạnh đó, thư viện cũng chú ý nâng cao trình độ của cán bộ thực hiện công tác này thông qua việc tổ chức tham dự một số lớp tập huấn về sử dụng những trang thiết bị hiện đại, bảo quản và xử lý nguồn tài liệu đặc biệt. Sau khi nhận các máy scan hiện đại mới, thư viện sẽ cử nhân viên sang Đức để tham khảo kinh nghiệm và cách sử dụng những loại máy scan đặc biệt và chuyên dụng này.

Kết luận:

Ản thức được vai trò của thông tin trong nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa và hội nhập quốc tế, trước tình hình thực tế của thư viện và nhu cầu của độc giả cũng như nhiệm vụ, chức năng là vai trò trung tâm bảo quản khu vực, thư viện KHTH TP đang tận dụng những nguồn lực, tiềm năng và khả năng có thể để có thể bảo tồn, lưu giữ những nguồn tài liệu quý hiếm và chia sẻ được với cộng đồng những sản phẩm thông tin, những tài nguyên số hóa có giá trị. Tuy nhiên, để thực hiện được nhiệm vụ chung lớn lao đó, rất cần những sự ủng hộ từ phía cơ quan chủ quản, các đơn vị cơ quan thông tin và bạn bè khu vực.